Дневникова Недељна Култура

Недеља, 4. август 2024. број 40

ПРИЧА „ДНЕВНИКА"

Сусрет са непознатим

Маја Ердељанин

При сусрету са непознатим, ум спонтано започиње потрагу за било каквим подударностима са већ познатим садржајима. Још пре поласка на пут, покушавајући да сазнам што више о Улму, почела сам нехотице да поредим тај град са својим. Оба се налазе са леве стране исте реке и имају преко пута по читав један град, који има и друго име и област којој припада, али оба важе за предграђе оног познатијег. Нови Улм се, попут Петроварадина налази на десној обали Дунава, али је тек неких 150 година стар. Кроз оба града Дунав прави кривину налево, па удесно и раздваја две области, Бајерн од Баден-Виртемберга и Срем од Бачке. Симболи градова су птичице са гранчицама у кљуновима, за Нови Сад је голуб, а за Улм врабац.

Ајнштајн је рођен у Улму, али је у њему провео тек почетак свог живота. Ни у Новом Саду се није дуже задржавао, дошавши у два наврата у посету родитељима своје прве жене Милеве. Ни у један ни у други град касније се није враћао и ни у једном нема свој музеј или спомен собу, у Улму, јер му је кућа срушена током савезничког бомбардовања, а у Новом Саду, зато што их нема ни Милева. Фонтану у Улму, на месту где се некада налазила његова породична кућа, због несрећног дизајна не рачунам. У једном граду некада су живеле Подунавске Швабе, а у другом живе сада. Даље сличности и везе на интернету нисам пронашла.

Распакујем кофер, слажем мајице и доњи веш у дрвени фијокар у остави, а хаљине, јакне и сукње на вешалице у ходнику испред. Тонем у медитативност распремања одеће. Дивна је локација стана, центар Улма, у близини реке и чувене цркве... У Википедијином чланку о Улму писало је да се у том граду налази највиша црква на свету, заправо највиши црквени торањ. И у Паризу се Нотр Дам налазио негде преко пута мог атељеа, а Ајфелова кула у ћошку десног прозора. Излазим из гардеробера и стајем крај прозора. Гледам у стаклену фасаду музеја савремене уметности. Тражим погледом Улмски торањ у оба правца, и лево и десно, али нема га.

И у Париз сам стигла болесна, са упалом уха, малом залихом антибиотика, па под температуром првих недељу дана лелујала кроз град, нестрпљива да га доживим. Вероватно ми је оба пута пао имунитет због одласка на тако дуг пут. Колико год често путовала и колико год се добро провела, ипак више волим да сам код своје куће, да имам устаљене путање и ритам, од којих одступим само онда када осетим да је за то дошло време. Али, можда се сва та путовања намештају управо зато што су ми одступања потребна чешће него што мислим.

Сваки одлазак на пут је једна мала смрт. Тражи осмишљавање новог живота. Сваки сусрет са новим и непознатим покреће непријатна питања о томе шта је уопште старо и познато. Шта иде у смеће, а шта остаје на полици. Руше се навике и стереотипи о себи, без којих не знамо коју улогу играмо, који лик ће отворити врата ка прихваћености. Тражимо ново упориште. Неко га пронађе у тетоважама или у посебно дизајнираним шишкама, у амајлијама, у исповедањима потпуним странцима у аутобусу или читаоцима, а неко се позива на претке, традицију и обичаје.

Тражимо нешто познато, делове себе на које смо навикли и које можемо и у новој средини да испољимо као слику о себи. Боримо се са простором, навикама, својим и туђим, прилагођавамо се другима и друге себи или бар покушавамо да их на то приволимо, све док на крају не постанемо оно чега се најживље о себи сећамо, нешто чега не можемо да се отресемо, све и да хоћемо. Као она особа у коју се претвара Џон Малковиц у филму о себи самом, када у његово тело уђе и изгура га обожаватељ, који воли да има дугачку косу, иако за такву фризуру Малковичево теме нема довољно длака.

Заваљена у плетену столицу крај радног стола пијуцкам лек против новосадске прехладе. Жонглирам у себи са подударностима из својих привремених боравишта. Подижем поглед ка небу. Из фотеље се отвара нова перспектива. Изнад крова музеја извирује последњих двадесетак метара највише цркве на свету. Улмска знаменитост, попут Ајфелове куле, шеснаест година раније, најзад несташно провирује у собу...

Из задњег дела стана пролама се гласан звук. Срушила се полица у гардероберу! Брзо стижем тамо. Све је на свом месту. Збуњено се окрећем. Шта је могло пасти и направити буку? У атељеу кораци енергично газе преко расушених даски. Јурим назад у собу, па до улазних врата. Завирујем у кухињу, тоалет и туш кабину. Никог нема. Немогуће да ми се учинило. Звук је био толико јасан. Прилазим вратима, закључана су. Враћам се у гардеробер и разгледам га. Пажњу ми привлачи шара на зиду, који се наслања на дневноспаваћу собу. Четири косе црне линије од по десетак сантиметара. Мало даље у низу, још три. Укупно седам. Као трагови прстију умазаних угљем...

Подсећају су ме на мустру са улмских дереглија. Шта ли је могло да их направи, окрећем се око себе. Можда је неки сликар пре мене рукама црним од угља за цртање направио такав траг, али зашто би прсте брисао о зид? И зашто би поред онаквог атељеа радио у тако малој соби без прозора? Ништа нема облик предмета који би у паду могао да остави такав траг. Непознат ми је простор, али и звуци. Можда су зидови танки, а комшије бучне, као у Кисачкој. Можда је о томе Валтер говорио. Затварам за собом врата гардеробера и враћам се у атеље да испијем до краја свој лековити напитак. ■

ИНТЕРВЈУ: ПЕТАР МАТОШЕВИЋ, ДИРИГЕНТ

Лепота једноставности

Недавно је у оквиру чувеног „Мителфеста", који се традиционално већ дуже од три деценије одржава у Чивидале дел Фриулију надомак Удина, а потом и у Трсту у прелепој катедралној базилици Сан Ђусто Мартире, у оквиру пројекта „Италија - Србија" изведена композиција Александре Вребалов „Антене". Овај узбудљив комад за мешовити хор, двоје оргуља, гудачки квартет, двоје звона, четири трубе и византијске појце удружио је Хор Школе црквеног појања „Свети Јован Дамаскин" и студенте Академије уметности из Новог Сада, Факултета музичке уметности из Београда, Конзерваторијума "Ђузепе Тартини" из Трста и Конзерваторијума "Бенедето Марчело" из Венеције, а о рецепцији и „Антена" и њиховог извођења најбоље говоре вишеминутне стојеће овације на оба концерта. Велике заслуге за овакав пријем дела новосадске композиторке припадају и младом хрватском диригенту Петру Матошевићу, негдашњем студенту тршћанског конзерваторијума, који данас с великим успехом делује диљем региона – уосталом, већ у Истри има и свој фестивал класичне музике „Сан љетних ноћи". И, да, нешто још веома важно: војвођански је, тачније сечањски зет.

– Када сам први пут отворио партитуру „Антена", све је наизглед било једноставно, све јасно – открива нам маестро Матошевић. – И управо се ту крио мој највећи страх. Јер из претходних искустава сам научио да најкомпликованије ствари долазе из једноставности. Баш као што је и најлепше често оно најједноставније.

Присуство композитора током припреме дела може бити велики бенефит

● Какав је потом био приступ „Антенама"?

– Сваку партитуру посматрам најпре као слику. Једноставно замишљам како то звучно платно дише, шта се на њему све дешава, које га боје одликују... И „Антене" су у том смислу за мене биле потпуно нови свет, тим пре што пре првог сусрета с партитуром нисам имао било какву претходну референцу, снимак, било шта. Будући да у делу мешовити хор почиње исоном, најпре ми се указао мир, а потом је било интересантно посматрати како се кроз њега крећу оргуље, па трубе, онда звона, па ти у видокруг улази мали мушки хор који изводи византијске напеве, а онда још и гудачки квартет... Већ само удружити хор и четири трубе довољно је апстрактно за неког са класичним диригентским образовањем и класичном припремом, а камоли када томе додаш још оргуље, које имају свака свој свет, о појцима да и не говорим. Међутим, тада ми је постало јасно да је идеја овог нотног материјала и била стварање склада њих свих заједно, али са јасним назнакама да се у тој хармонији – индивидуа не сме изгубити. И да дело треба да потакне сваког ко га слуша .

● Да ли је могућност директне сарадње са композитором чије се дело изводи за диригента олакшавајућа или компликујућа околност?

– Моја искуства на том пољу су свакаква, јер је имати композитора поред себе док припремаш његово дело, односно имати га у самом процесу рада, заиста двосекли мач. Наиме, док стојим испред ансамбла, ја дело чујем на један начин, а особа која седи десетак метара иза мене и аутор је датог дела, често чује извођење тотално другачије. И сад, ако дотични композитор има чврсте идеје које намеће и од којих не одустаје, док диригент има потпуно другу визију, неретко су резултат сукоб, проблеми, па у крајњем и извођење на не баш жељеном нивоу. С друге пак стране, присуство композитора може бити велики бенефит, јер се у директној комуникацији могу до детаља разјаснити све појединости композиције. Имао сам ту срећу да смо се композиторка Александра Вребалов и ја од првог дана „нашли", односно она је прихватила моје идеје и то како сам интерпретирао њене визије. Уосталом, „Антене" заиста остављају пуно простора извођачима и мада је Александра увек била ту уз нас и давала нам злата вредне савете, ти савети никада нису били „с висине", већ усмерени управо као детаљима којима је циљ постизање онога што смо обоје тражили од извођача. Зато је рад са композитором као што је Александра Вребалов благослов, јер кроз њега и ми као интерпретатори растемо.

Фото: Викторија Армбрустер

● У којој мери је за диригента, чије су образовање и досадашња каријера грађени пре свега на делима других епоха, савремена композиција попут „Антена" изазовна?

- Овакав концепт је за данашње извођаче, па тако и за нас диригенте, рекао бих ослобађајући. Јер, без обзира на то колико музика, која је компонована у ово наше време, садржала информација из неких пређашњих епоха, од нота и њиховог трајања па надаље, дело као што су „Антене" заправо је могуће извести на пуно начина. Е, онда нам у том светлу култура коју смо стекли кроз образовање и каријеру, али и неко животно и извођачко искуство, могу помоћи да проникнемо у простор тих вишеструких могућности, унутар којих онда по инстинкту, музикалности, светоназору... бирамо начин на који ћемо дату композицију интерпретирати.

● Исходиште је још само једно у низу нових искустава или..?

- Током школовања доживљавате звук на један начин. А онда се суочите са „Антенама", које су мене лично „натерале" на валоризацију сваке ноте у том простору - црквеном - где звук иде пуно спорије. Наиме, како је данашњи живот неупоредиво бржи но што је био пре 50 или 100 година, а да и не говоримо о времену пре два, три века, таква је данас и перцепција звука. Ми смо данас навикнути на то да добијемо информацију одмах – аха, то је тај звук - брзо све процесуирамо и идемо даље. А у „Антенама" имате деоница где звук „дуго путује" и као слушалац заправо имате сасвим довољно времена, наравно ако се препустите, да вас такав звук потпуно испуни. Стога ћу новим пројектима, на којима ћу радити, убудуће приступати са реално промењеним доживљајем саме акустике. И већим стрпљењем, односно појачаном сензибилношћу према времену које је потребно да сваки тон заиста допре до данашњег слушаоца.

Мирослав Стајић

ПРЕДЛОГ ЗА ЧИТАЊЕ

Нови духовни мост
Нови Сад - Ница
(Друштво новосадских књижевника)

Седма књига из едиције Нови духовни мост Друштва новосадских књижевника је поглед из Новог Сада ка Ници. Приређивачи су Наташа Бундало Микић и Борис Лазић а преводиоци, са француског језика на српски и обратно, Борис Лазић и Рафаел Бодримон. Сврха покретања и успостављања ових мостова као и до сада је указивање на узајамност. Међу заступљенима у овој књизи је немали број преводилаца, па и песника који користе више идиома (осим француског и српског, заступљени су и окситански, словачки и русински језик). Ово је сусрет Средоземља и Средње Европе, Словенства и Латинитета, женског и мушког сензибилитета, као и неколико школа певања.

Атмосфера краја
Владимир Гвозден
(Културни центар Новог Сада)

Владимир Гвозден, професор светске и компаративне књижевности на Филозофском факултету у Новом Саду и гостујући професор и истраживач на више светских универзитета, од Загреба до Торонта, огласио се књигом есеја у којој поручује да, за разлику од света, књижевна дела морају да имају почетак и крај. Наиме, многи ће окарактерисати садашњицу као доба краја снова о бољем свету, односно као време кризе оптимистичних утопија повезаних са науком, техником и уметношћу. У том смислу Гвозден у *Атмосфери краја* настоји да покаже на које начине се може говорити о смислу, али и о бесмислу метафоре *краја* кроз важна прозна дела тридесетак аутора и ауторки, од Андрићеве величанствене *Травничке хронике* до романа објављених почетком треће деценије двадесет првог века. Ова дела прочитана су критички, како би се рехабилитовала моћ садашњости као правог времена и места промене насупрот великим гримасама владајућих политика страха – страха који је, како је говорио Фројд, родитељ окрутности.

Платно
Анђелко Анушић
(Јавна библиотека „Данило Киш", Врбас)

У свом слову о овој поетској збирци ауторов колега по перу Живорад Недељковић истиче да је њено сликарско платно „дугачко, и високо, налик сликама што красе поједина управна здања; на њима су по правилу приказане знамените битке, победе над завојевачем што кренуо је на територију и на веру". „Кад је већ о духовности говор, чини нам се да би у саму жижу замишљеног сликарског платна требало ситуирати портрете песника; у књизи то су омажи посвећени песницима (Ракић, Ђура Јакшић, Дучић, Бојић, Десанка Максимовић, Душан Васиљев, Дис) и њиховим песмама", наводи Недељковић. За такође песника Сашу Радојчића, најбољи сегмент књиге „Платно" јесте „циклус „Човек пева у време примирја", чији наслов је иронијски изврнута парафраза чувене песме Душана Васиљева – „Човек пева после рата". „У читавом том циклусу налазе се песме које Анушић остварује као својеврсне палимпсесте, пишући стихове не само уз стихове својих претходника, него и мењајући сопствени вокабулар, метар и стил у њихов"...

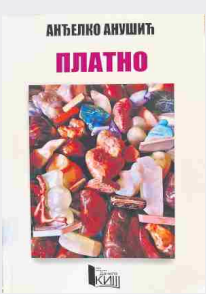

ИЗ ПИШЧЕВЕ БЕЛЕЖНИЦЕ

Крф (2)

Владимир Пиштало

Отишао сам у Калами у кућу где је становао Лоренс Дарел. Настојао сам да је замислим из времена кад је он живео овде. Шкиљио сам. Тад је био само спруд у оно време, без оних хотела.

***

У Сидарију у каналу љубави пливао сам са неким Мађарицама које су говориле само мађарски. Валови су ударали. Седео сам у глиненој шпиљи и чудио се. Оне су се потписивале.

***

Био сам на Пантократору. Поп и неки тип седели су на планинском ветру. Крф јесте место дивних погледа. Са Пантократора поглед је највећи.

***

Бутринти је парк и антички град из разних епоха. Тамо се налазио амфитеатар и кружна црква са рељефима. Атмосфера ме је подсећала на делту Неретве. Били смо у шуми. Дувао је ветар и на земљу је отресао много гнезда. Нећу заборавити то место. Умртвљујуће је било сунце између Албаније, Епира и Крфа. Питао сам себе:

- Песниче, шта мислиш о апсолутној плавети?

***

Легенда каже да се Шекспирова „Бура" збивала на Крфу. Замишљао сам Проспера како стаје Калибану за врат. Притом сам се осећао и као Просперо и као Калибан.

***

Отишао сам у Ахилеон. Бечки уметници из тог периода стварали су много боља дела од тог. Дворац је био на најлепшем месту. Кајзер га је купио од Сиси 1907. Мермерна тераса је украдена са слика Алма Тадеме. Дворац је имао две Ахилове скулптуре – једну наци и другу геј. Музе од поцрнелог мермера су у ствари биле телефонске госпођице из неког парка у Грацу. Остављене су да векују на трештећем сунцу Крфа. Било ми их је жао. У Првом светском рату то је била француско-српска болница. Па касино.

***

Виле преко залива су уграђене у чемпресе. Авиони су летели изнад главе. Могао сам да видим лице пилота. Имао сам утисак да ће авион слетети у воду. Близу аеродрома су се налазили манастир Влахерна и Мишје Острво. Цркве су личиле на Госпу од Шкрпјела и Светог Ђорђа у Перасту. Прешао сам чамцем на Понтикониси - Мишје Острво. Острвце је било као брод а чемпреси његова једра. Седео сам међу чемпресима. Ушао сам у црквицу. Тамо је у гнезду од чипке спавало црно маче.

У венецијанској Боки су веровали да на Крфу поједини свештеници служе „контрамуноч", мису која куне уместо да благосиља.

***

Витору сам причао причу о умирућој војсци која је у Првом светском рату дошла на Крф да се опорави. За Србе Крф је био острво спаса али и смрти. Десетак хиљада Срба је отишло у Тунис у Бизерту. Неких 135.000 је стигло на Крф. Ту је мртва војска оживела. Штампали су књиге и новине. Од јануара до марта 1916. године у таласе Јонског мора су положена 4.847 тела. Умирали су под јасним оком Аполоновим. Усред песме цврчака и мириса борова. И море је трептало. Читао сам две књиге, Броделов „Медитеран" и „Солунци говоре: тако је било", у жељи да спојим славу Медитерана и ужас смрти.

Умирући су лежали на острву Видо и чекали свој ред.

Ујутро су прозивали имена. Онај ко се не би јавио, завршио би у плавој гробници. Прича каже да је младић повео у рат друга из села. Обећао је његовим родитељима да ће га вратити. Друг је био жив али преслаб да се јави. Свако јутро земљак се јављао за њега. И одржао га је у животу. И вратио га је кући. У Српској кући преводио сам Витору полако да не бих заплакао. Гледали смо фотографије. Свуда је била смрт и смртна слабост гора од смрти, што би рекао Волт Витмен.

Прешли смо на Видо.

Увек сам мислио да је то Боклиново острво мртвих.

Мирисали су борови. У сенкама се вила сунчева маглица. Чули су се цврчци. Поглед са Вида на град Крф подсетио ме је на поглед на Венецију са Ђудеке. Корачали смо кроз сумрак до маузолеја. Било је ту много туге. На Красновљевом маузолеју наведена су имена мртвих и места из којих су дошли. Нека девојка је написала „Испунила сам обећање дато свом деди". Сели смо под борове. Гледали смо сјај и трептање Крфа. ■

КРИТИКА НЕДЕЉОМ

Крхка лепота и оскудица света

„Хватање месечине", Гордана Ђилас (ГНБ „Жарко Зрењанин", Зрењанин, 2023)

Пише: *Сања Перић*

Нова поезија Гордане Ђилас представља поетско доцртавање мапе сећања на детињство, које у њеној *звезданој географији* има ћопићевски повлашћено место. У песми „Очев отац" оштрије црта лица скривају се иза осмеха као: „Невидљив затегнут конац / Преко целог земаљског шара". Сликовито и прецизно, ови стихови постављају основни тон књиге *Хватање месечине*, као чврсто и пажљиво повлачење поетског конца, без стилске или изражајне лабавости. Нова је збирка зато сведенија и с мање симболичке густине од претходних, али интензивирана живим портретима лирских јунакиња и јунака. Они у извесном смислу чине стубове песничке конструкције, брижљиво распоређене у пет циклуса: „Звездана географија", „Луди Тодор", „Баба Драгиња", „Немци" и „Деца".

Први почиње петоделном песмом у којој се лирско *ја* позиционира између сенке и звезде. Сенка је глас разума, резигнације, па и цинизма, док звезда у свему налази утеху и зрно радости. Фина уравнотеженост је видљива не само у драматској смени гласова, већ некада у једном стиху или опису: „Два анђела заузета неодложним пословима / Шире плахте које се, као на позорници / Љуљају // Одводе твоје пријатеље, каже сенка". Нежна слика анђела умирује чиновничку уштогљеност и озбиљност „неодложних послова", као и трагичност и патетику смрти. Сличне поступке песникиња често користи, чинећи одмереност и благост предака делом своје поетике. За дедове и прадедове „постоји само борба за комад крува / варенику за дјецу и Божије заповијести", док баба купује „само мараме, шећер / уље, хлеб и со". Одсуство потребе за било каквим вишком, па и вишком стилских украса и сентимента, одликује и поезију Гордане Ђилас, иако она чезне за смиљем и топлином својих бака и прабака.

На поетској равни борба за комад крува није само егзистенцијална, већ израз дубоке потребе и глади. Очев отац умире јавно, пред свима, носећи „крув / Тек испечен, од пет кила / За седам гладних уста", док деца колачићима од прашине могу да нахране свет. У кући са највише деце храна се закључава, а само сити „људи у повоју" задиркују и понижавају лудог Тодора. Јуродиви Тодор, у најпотреснијем циклусу у књизи, постаје један од најбоље опеваних особењака српске књижевности. Описан „крилима неустрашивог врапца" и кречањем рањене птице, он симболички, попут птице, постаје посредник између неба и земље. Кричање сврака појављује се на другом месту у збирци, као слутња несреће, ратног страдања и зла. У циклусу „Деца" зло се, међутим, надвладава витализмом и незаузданом дечијом радошћу, због чега ни хватање месечине није само чин вере, већ и магично- исцелитељске моћи.

На поетској равни борба за комад крува није само егзистенцијална, већ израз дубоке потребе и глади. Очев отац умире јавно, пред свима, носећи „крув / Тек испечен, од пет кила / За седам гладних уста", док деца колачићима од прашине могу да нахране свет. У кући са највише деце храна се закључава, а само сити „људи у повоју" задиркују и понижавају лудог Тодора. Јуродиви Тодор, у најпотреснијем циклусу у књизи, постаје један од најбоље опеваних особењака српске књижевности. Описан „крилима неустрашивог врапца" и кречањем рањене птице, он симболички, попут птице, постаје посредник између неба и земље. Кричање сврака појављује се на другом месту у збирци, као слутња несреће, ратног страдања и зла. У циклусу „Деца" зло се, међутим, надвладава витализмом и незаузданом дечијом радошћу, због чега ни хватање месечине није само чин вере, већ и магично- исцелитељске моћи.

Пригушена осећајност и суспрегнутост песничке речи, које се каткад јављају у новој збирци, најмање су приметне управо у последњем циклусу. Ту су и неке од најуспелијих песама, каква је, на пример, и „Снежни тунели": тематски једноставна и без јаких речи, али необично топла, полетна и ведра. У њој је милион пахуља „скупљено у заједницу / која је чинила непробојан зид", због чега чврстина и стаменост постају главне особине колектива у крхкој лепоти и оскудици света. Као што смисао даривања опстаје и у оскудици, тако опстаје и веза с прецима и негдашњим пријатељицама, али и присност са дететом у себи. Збирка *Хватање месечине* достојан је начин ауторке да се још једном одужи заједници, обновљеним поверењем у смисао поезије и речи. ■

ПРИЧА О КЊИГАМА

Ноћ је почела да прекрива црним застором шуме и ливаде

Пише: *Ђорђе Писарев*

Једног дана вратићу се у свој облик, а онда ћеш ти јако да зажалиш што си то рекао, казује Тери Прачет у роману "Мали богови": "На врло дуго. можда ћу чак да направим и још Времена само да би ти дуже испаштао". Зец, покретач радње у роману Луиса Керола, јурца пољанама и шумарцима, све са часовником у руци, јер касни, бар што се тиче његовог временског континуума. А тек јадна и послушна никривани-дужна вечита Пепељуга? Чаробна илити звездана прашина подиже је на виши ниво животне игре, али чаролија ће бити прекинута у поноћ: златна кочија опет ће бити обична бундева, лакеји мишеви, а скупоцена Пепељугина хаљина сва у свили и кадифи опет само кухињски дроњак, док бал у "Мајстору и Маргарити" Булгакова у поноћ тек почиње, али време Маргарите истиче, уз усклике "Време је! Време је!", док заувек напушта Москву: "Чак су се и чаробни црни коњи уморили и носили су своје јахаче полагано. Неизбежна ноћ их је сустизала. Осећајући их иза својих леђа, примирио се чак и неуморни Бехемот и, заривши нокте у седло, летео је ћутљив и озбиљан, распустивши свој реп... Ноћ је почела да прекрива црним застором шуме и ливаде, негде далеко доле палила је тужне светиљке, сада већ незанимљиве и непотребне, туђе светиљке, и Маргарити и мајстору. Престизала је групу јахача, прекривала их и расипала ту и тамо по туробном небу сјајне звезде". Поноћ је, канда, не само мост између ноћи и дана, него и мерна јединица за снове који се одмеравају секундама, минутама, па и сатима.

Уосталом, на колико је оно заустављено време Рипа Ван Винкла, двадесет година које је текло за свет, али не и за њега, у дубоком сну у пећини? Или, слично, немерљив период био је заустављен проток времена у бајци браће Грим о Трноружици, заједно с њом и свим дворанима, слугама и лакејима, а оштре бодље, несавладиве попут оног трна из руже у Егзиперијевој повести о "Малом принцу" штитиле су њихов сан о замрзнутом времену, чему не би могла да дохака ни Ајнштајова теорија о релативитету, али јесте један невини пољубац. Заустављено је и време када је то било потребно Борхесовом јунаку да доврши причу, а боље да није јер га је након тога чекала смрт зрна већ давно испаљеног и њему намењеног.

Како оно беше наслов чувеног романа турског писца Ахмета Хамдија Танпинара, "Институт за подешавање времена"? Један српски писац, савременик, роману је дао име "Поноћ је у соби успомена", а у другом, "На Месечевом мосту", време је престало да тече; у роману "Убик" Филипа К. Дика време се убрзано враћа уназад, "Орландо" и "Госпођа Даловеј" Вирџиније Вулф не би били то што јесу да нема "игре" са временом, часовник у Орвеловој "1984", и то одмах у првој реченици, откуцава 13 пута, Фицџералдов Гетсби поправља часовник покушавајући, бар симболично, да врати време.

Код Пулмана мала јунакиња Лајла читач је живота са инструмента који унеколико мери време у паралелним световима, крокодилу у вечном класику о Петру Пану у стомаку откуцава несрећно прогутани часовник, Дикенсонова "Божићна прича" опстојава на контролисано повратку у прошлост главног јунака, а какав се тек (не)уређени хаос времена у цик – цак одвија у "Кланици пет" Курта Вонегата?! (На "Времеплов" Х.Џ. Велса готово да не треба упозоравати, толико је транспарентан и незаобилазан.)

"Пуста земља" Т.С. Елиота, та песничка библија новог времена, говори о распаду цивилизације а време је ту неизбежан, неумитан фактор, Ј.Ј. Змај пише у једној дечјој раздраганки "дочепао се мали брата очевог сата, а сат је од злата, па има врата", а у антологијској тужбалици, потресно и неутешно:

Пођем, клецнем, идем, застајавам,
шеталицу сату задржавам,
јурим, бежим, ка' очајник клети,
зборим речи, речи без памети:
"Не, не сме умрети!"

Драматичан и потресан је Винстон Хју Одн који у "Погребном блузу" пева: Телефоне искључите, нек' сваки часовник стане. Дајте псу сочну кост, јер не сме ни да лане. Утишајте све клавире, и уз бубањ пригушени сад изнесите ковчег, нека уђу ожалошћени. Више не желим звезде, њихов сјај нека сад трне. Најурите и Месец, и распарчајте Сунце. Раскрчите све шуме, океан нека се излије. У ономе што долази никаквог добра није.

На крају мале приче о Твом и мом времену, ипак, Десанка Максимовић која нема више времена за дуге реченице и која откуцава поруке као телеграме: Немам више времена за ходочашћа... Немам кад да разлажем небо... Немам кад да сањам, да лагано корачам. ■

IN MEMORIAM

Призори са путовања

Миленко Фржовић (1954 - 2024)

Незнатан је терет
Дуж оне
Средишње стазе

У левој руци торба
Што садржи
Рубље белину

У башти видим чудесно
Израстао из бунара
Камен
Очев сиви стуб

Мало даље
Шине
Прелазим

Без поздрава
Прођох
Покрај старог света
Сено које пласти
На суседном земљишту
Док се удаљујем
Очи прате
Моја обнажена леђа

ФЕНОМЕНИ: МИКЛОШ РАДНОТИ

Поезија из масовне гробнице

Пише: Гордана Нонин

Ако је судити по ономе што су један другоме писали Семездин Мехмединовић и Миљенко Јерговић у књизи "Transatlantik mail" о томе којих се стихова и песама сећају и да песници живе онолико колико се памте њихови стихови, онда је мађарски песник Миклош Радноти жив. Његова личност, његови стихови, његова трагична судбина, на пример, спомињу се у три књиге које су објављене у току последњих неколико месеци, 80 година након што је мучки убијен на принудном маршу из логора у Бору где је био заробљен до севера Мађарске, 1944. године.

Током боравка у радном логору у Бору, као и током принудног марша, Радноти је написао десет песама, свакако једних од најпотреснијих сведочанстава о злочинима фашиста током Другог светског рата. Његове песме превео је Данило Киш, а под именом "Борска бележница", књигу су 1979. године објавили Народна библиотека Бор и Књижевна омладина Бора. За то прво издање предговор је написао Александар Тишма из којег и сазнајемо да ове Раднотијеве песме "потичу из масовне гробнице у селу Абда на крајњем северозападу Мађарске". После рата, приликом есхумације, оне су нађене у задњем џепу панталона на једном од 22 тела људи убијених пуцњем у потиљак. Леш број 12 је идентификован као леш др Миклоша Раднотија у чијем је џепу пронађена свеска са песмама које су последња остварења овог мађарског песника. На првој страници свеске, Радноти је на пет језика исписао: "Ова бележница садржи песме мађарског песника Миклоша Раднотија" и адресу на коју бележницу треба послати... Тако нам је оставио у завештање један "непрекидни лирски извештај о страдању и суочавању са страдањем, о откинутости од живота и његових аркадијских радости у стварању и зрењу; једно усамљеничко, али видовито, загледање дна епохе фашизма у последњим његовим трзајима", како Тишма пише у предговору.

Ту, у самом логору, у кутку логорског кревета на спрат, док је тело било све изможђеније а људско достојанство се бесповратно крунило, Радноти је бринуо о свом делу. Тако су, уз одреднице о датумима и месту настанка, забележени његови најпотреснији стихови. Ту, и током марша, настају песме "Усиљени марш", „Писмо жени", „Разгледнице" ...

Последња његова песма коју је написао као слободан човек, неколико дана пре него што ће бити депортован у Бор, зове се „Одломак" и почиње стиховима:

"У такво сам време живео на земљи
Кад човек беше тако ниско пао
Да је својевољно, страсно, без наредбе клао...".

Управо је ову целу песму Дарко Цвијетић ставио на почетак другог дела новог романа "Превише ми то. Осам дјевојчица" (Књижевна радионица Рашић, Београд, 2024.). Порука Дарка Цвијетића је више него јасна: чињеница да смо дошли до тога да Раднотијеви стихови не губе на актуелности ни у наша времена је велики пораз за нас.

Такође, недавно је „Академска књига" објавила приче Тибора Варадија "Трагом резервне историје", већ пету збирку чије је порекло у архиви породичне адвокатске канцеларије. Између осталог, Варади пише о породици Боршоди, Лајошу и Ференцу, такође из Бечкерека и такође адвокатима, са којима су Варадијеви били добри пријатељи. Варадијев отац је са Ференцом Боршодијем студирао право у Загребу, а близак пријатељ им је био Ласло Серб из Чаковца. Варади пише: "Ласло Серб је касније – за време немачке окупације – постао сапатник чувеног песника Миклоша Раднотија, на принудном раду у Бору."

Затим, долазимо до књиге коју је написао наш суграђанин, композитор Стеван Ковач Тикмајер "Граничним подручјима заборављених времена" (Футура публикације, 2024) у којој писац ове мемоарске књиге пише о чувеној мађарској пијанисткињи Марти Куртаг која је и сама прошла пакао Другог светског рата те се целог живота јако

бојала лоших вести. Њен брат је страдао приликом присилног марша и највероватније је био у истој колони са Миклошем Раднотијем. "Са дубоком трагичношћу прожети поетски записи, настали пред сам крај Раднотијевог живота, својом опором бриткошћу и прикладним сувим, есенцијалистичким приказом, сви одреда сведоче о неслућеним димензијама суровости и нељудскости нациста, свеприсутним у свакодневници, тешким радом изнурених јеврејских заробљеника", подсећа и Тикмајер на страшну судбину великог мађарског песника.

У множини, под именом "Борске бележнице", Народна библиотека Бор је 2019. године објавила ново издање Раднотијевих стихова, сада са изузетним есејом "Хроника најављене смрти" проф. др Зорана Пауновића, као и са стрипом Александра Зографа чији радови додатно потцртавају зверски третман према људима у радном логору у Бору.

У истој оној књизи, спомињаној на почетку овог текста, Јерговић пише: "Снага поезије је у начину на који је памтимо након што више нема ничега другог. Када је већ све смрт и ништа, претходни свијет су случајно запамћени стихови..."

Докле год има оних који с недвосмисленом намером подсећају на стихове и судбину Миклоша Раднотија, поезија ће бити феномен који не може да се затре ни укопавањем у масовне гробнице. ■

УЗ ОДЛАЗАК АРПАДА ВИЦКА (1950 - 2024)

Амбасадор двају језика и култура

Пише: Ђезе Бордаш

Ако смо својевремено књижевног преводиоца Золтана Чуку (1901–1984) називали амбасадором српске и југословенске културе у Мађарској, онда је то у Србији после Саве Бабића (1934–2012) био и Арпад Вицко (1950–2024). Сви су они оставили по стотинак преведених књига са једног на други језик и у огромној мери допринели упознавању најзначајнијих књижевних остварења српских и мађарских писаца. Преко Золтана Чуке мађарски читаоци су тако упознали од Његоша и Јаше Игњатовића до Андрића и Црњанског, те још тридесетак југословенских писаца, Бабић је прославио Белу Хамваша, нобеловца Имреа Кертеса и многе класике мађарског песништва, а управо је ових дана преминули Арпад Вицко наставио тај преводилачки подухват и превео бројна дела из модерне мађарске литературе познатих имена као што су Шандор Мараи, Ђерђ Конрад, Миклош Месељ, Петер Естерхази, Петер Надаш, Ђерђ Петри... и за то добио бројна признања и у нас (Бажаликом 1986 и 2007, Удружења књижевних преводиаца Србије "Милош Н. Ђурић" 2002., Искра културе 2003, те Повеље Удружења књи- жевних преводилаца Србије 2011) али и у Мађарској од којих спомињемо само најзначајнију, као што је награда за преводиоце Академије наука у Мађарској 1999. Иначе, Вицко је био члан Друштва књижевника Војводине већ од 1976, члан Мађарског савеза писаца од 1990, члан Српског ПЕН–центра од 1996, оснивач Асоцијације средњоевропских преводи-лаца и члан Удружења књижевних пре-водилаца Србије од 2002. године.

Оно што је посебно важно за нас писце, који стварамо на мађарском језику, то је да је Арпад Вицко, упоредо са Савом Бабићем, прво почео да преводи писце и песнике из Војводине. И у томе постао недостижан. Аутор је и антологије поезије војвођанских Мађара "Јануарски ћилибар" (2003 и 2009), две панораме мађарске прозе у нас, у издању новосадског „Форума", једну под насловом "Једина прича" 2003. под уред- ништвом Маје Лесковац и панораме савремене војвођанске мађарске прозе Аутопортрет с новелом (2017) под уредништвом Корнелије Фараго. У тој антологији је из пера 26 аутора приказано педесетак новела, чиме је дат пресек новелистичког стваралаштва друге половине прошлог и прве деценије овог века. Поводом ових антологија академик Јанош Бањаи бележи да је у њима приказана канонизација војвођанске мађарске новеле, а која говори и о преводу и преводиоцу. „Вредност превода Арпада Вицка не зависи од тога кога је преводио и да ли је преводио најбоље ауторе, него од тога да ли се оно што је превео, и онако како је превео, нашло у дијалошком односу на српском културом и књижевношћу... Преводилац је с тим преводима створио шансу себи и војвођанским мађарским новелистима да, прекорачивши ограничавајуће, саморепрезентативне оквире, испровоцирају одјек у српској културној јавности."

Од овдашњих мађарских писаца највише је преводио дела Ласла Вегела, Ота Толаија и Тибора Варадија. Делује импозантно да је само од Ласла Велгела превео 17 његових романа, прича, драма и есеје, уз по шест- седам књига песама и документарне прозе Ота Толнаија и Тибора Варадија. С Јаношем Бањаијем је у едицији Адреса 2008. године објавио есеје и студије на српском језику, под насловом Заштићени губитник, у коме Вицко преводи тако значајне студије Бањаија, као што су питања „мањинских" литература у Средњој Европи, о односу Данила Киша, као преводиоца, на песништво Атиле Јежефа и Ђерђа Петрија, или анализира носталгичан и ироничан, лирски и алегорички текст романа Слободана Тишме о једном граду, односно о Новом Саду.

Сагледавши целокупан преводилачки опус Арпада Вицка, можемо закључити да он, као врсни преводилац са мађарског језичког подручја, даје прецизну слику о томе, како и на који начин може песма, роман или прича да комуницира са српском културом и унутар тога, те како се уклапа у токове савременог читаоца. Јер сваки његов превод води и у интелектуални дијалог двају језика и култура. ■

ДЕВЕТА УМЕТНОСТ: „БЕТМЕН" ЕНРИКА МАРИНИЈА

Очински јади мрачног витеза

Пише: Илија Бакић

Мрачни принц Бетмен, једини супер херој који то није, одавно је прерастао скромне границе које су му, давне 1939, одредили оригинални аутори Боб Кејн и Бил Фингер. Пошто је преживео Златно доба стрипа (пре Другог светског рата), па затим Сребрно (1950-те) и Бронзано (1960-те), велику славу и заборав (јер су неки нови хероји били атрактивнији) из кога је ускрсао захваљујући Френку Милеру, половином 1980-тих, Бетмен је трансформисан у још једног „очовеченог хероја" (мада је он, за разлику од Марвелових супер јунака, односно супер јунака из матичног му DC-а, одувек био - човек) а потом задобио бројна лица и паралелне верзије које се понекад преклапају (мада то није обавезно). Како год било, Бетмен доживљава деценије зрелости, постајући, свакако захваљујући филмовима, једна од највећих икона популарне културе XX и XXI века.

Пошто рецепт очовечења продаје стрипове (и филмове, који су најатрактивнији део понуде), босови DC-а дали су одрешене руке својим уредницима и агентима па ови траже нове атракције и сензације, што значи свеже идеје, другачије визуре из којих се јунак посматра. Овај тренд, који није само специјалитет DC-а и Марвела (и италијански стрип гигант Бонели већ неко време тражи начине да „подмлади" своје јунаке - Текса, Загора, Дилан Дога, Марти Мистерију...), значи увођење у посао сценариста и цртача који нису из сталне екипе издавача већ су изван тог система а углед су стекли на другим, сасвим другачијим стриповима. У овом случају ангажован је Енрико Марини (1969) знан по стрип серијалима, научнофантастичном „Џипси", авантуристичко-гусарском „Шкорпион" и историјском епу „Орлови Рима" кримићу „Бурлескни ноар"; њему су, како сам пише, дате одрешене руке (а то је био услов да се он прихвати посла) па је сам написао причу и нацртао је 'из све снаге'. Мари-нијево дело, под насловом „Бетмен – Мрачни принц на белом коњу", појавило се 2017. у два дела, а сад је у издању „Чаробне књиге" обједињено у један албум објављен у Колекцији изабраних прича из DC мултиверзума „DC Gold".

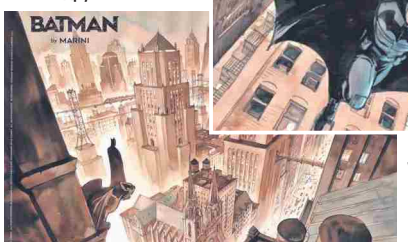

У Маринијевој верзији Бетмен је у најбољим годинама, дакле млађи од Милеровог Бетмена који је превалио 50 година; адекватно годинама мрачни витез је у врхунској форми па истерује правду без престанка... Но, фокус (и заплет) ове епизоде је на Бетменовом 'цивилном' лику мултимилионера и заводника Бруса Вејна, који бива јавно оптужен да са извесном шанкерком има - ћерку; отац у ствари и не зна за дете, јер је мајка сама бринула о њој, али сада је у финансијској стисци и тражи од Вејна да да допринос у издржавању девојчице. Медији су једва дочекали ову посластицу а Вејн нема прави одговор на питања јер се нејасно сећа ове згоде. На муку ће му стати и Џокер који отима девојчицу а као откуп тражи дијамант који намерава да поклони својој драгој Харли (пошто је прва пљачка могућег поклона пропала – а и Жена-мачка има ту шта да приговори)! Жестоки момци, дакле, имају своје (озбиљне) проблеме са женским родом које не успевају да разреше на задовољавајући начин. Бетмен је спреман да пронађе девојчицу по сваку цену (макар морао да својеручно премлати све неваљалце уздуж и попреко Готама) не само зато што је борац за правду већ и због могућности да је заиста њен тата.

'Очовечење' Бетмена до сада се кретало у нивоима прошлости, пре свега Вејнове детиње трауме због убиства родитеља и одлуке о борби против 'лоших момака'; Милер је Бетмена 'открио' на прагу старости усред подивљалог насиља на улицама урбане џунгле. Марини је своју причу сместио и усредсредио између ове две граничне тачке. Дилеме које муче осветника и зликовца врло су животне и реалне и потенцијално крију могуће конфликте и преврате у улогама које момци играју. Тривијално је, због херојског 'педигреа' обојило причу жестоком гротеском 'а-ла реалити програми', приде потенцирану експлицитним-бруталним насиљем и

уврнутим хумором. Маринијево питање 'шта ако се у постојећу поделу улога и дефинисане јуначке профиле умеша – случај комедијант?' за крај је крунисана отварањем још једне могућности: да ли је касни посети-лац бара и могући тата мале цурице у ствари - Џокер? Уопште није искључено да ће знатижељници ускоро добити какав-такав одговор у неком новом мини серијалу.

Осим што се поиграо Бетмен-Вејн и Џокер улогама, Марини је причу исцртао и обојио врло 'европски' дакле динамично и полетно али и рафинирано-манири стички, са искривљеним ракурсима односно честим тоновима сумрака и палетом која је измештена из уобичајених образаца и нагиње сепији или монохроматским тоналитетима. Готам у свом сјају и беди делује импозантно а људске креатуре блеште лепотом али и декадентном изопаченошћу. Ликовна гозба препуна детаља и деликатних валера тера читаоца-гледаоца да застаје и враћа се претходном страницама како би пажљивије разледао неку слику.

Речју, „Бетмен – Мрачни принц на белом коњу" Енрика Маринија пријатно је и интригантно ширење мита о Мрачном витезу према новим, обећавајућим хоризонтима и свакако заслужује пуну пажњу стрипољубаца. ■

ПРОЗОР У СВЕТ

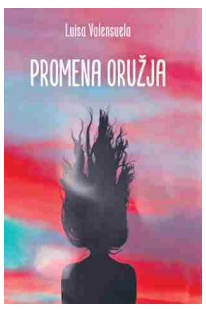

Промена оружја

Луиса Валенсуела

(Агора, 2024)

Реч критике

Луиса Валенсуела (1938) је аргентинска списатељица која је посебно позната по делима у којима се бавила крвавим периодом владавине војне хунте у Аргентини. „Промена оружја" је збирка од пет приповетки чији јунаци директно проживљавају последице страшних политичких превирања која су обележила један од најмрачнијих историјских периода у овој земљи.

Већ у приповетки „Четврта верзија" која отвара збирку очевидно је Валенсуелино суверено владање текстом: иако прича полази од „класичног" трилер заплета о љубавној афери између глумице и амбасадора која прераста у политичку интригу, у пракси се то претвара у изузетно суптилну меланхолично-ироничну деконструкцију слике о фаталној, недодирљивој жени, као и у рефлексију о љубави и односима између полова, и о односу моћи у нестабилном друштву у којем и најмања лоша процена може водити у смрт. У исто време Валенсуела помало деконструише и сопствени књижевни текст необичним, поетичним упадицама које ни мало не одузимају на дирљивој озбиљности главне приче, али јој дају шармантну дозу метатекстуалног зачина.

Слична језичка игра доведена је до мајсторства у насловној приповетки „Промена оружја" где језик постаје изједначен са начином на који заточена јунакиња са амнезијом једино може да перципира стварност. Политичке игре моћи и овде се суптилно читају и кроз односе између полова, па сексуалност, и однос према телу постају једна од централних тема, а динамични расплет приповетке ефектно поентира колико позиција моћи заиста може бити варљива.

Мада једнако трагична, далеко романтичнија је приповетка „Ноћу сам твој коњ" о жени чији љубавник игра на ивици – његов живот остаје оцртан тек у наговештајима, у кратким срећним тренуцима његовог присуства које смењују моменти за које он сам говори „да је боље да не знамо шта су", те и сам читалац постаје завереник у опасној политичкој игри у којој погрешан корак лако кошта живота.

Настасја Писарев

Цитат

Доајен се већ успињао на импровизовани подијум вадећи своје важне папире и подешавајући израз метафизичке мучнине на свом лицу. Шум корака политичких избеглица је повремено допирао до салона. Осећала се њихова жудња да буду међу гостима и да још једном поделе простор са онима који су били несвесни њихове патње: писац отвара уста и креће балада док у даљини завијају полицијске сирене.

Бела ослушкује те нечујне звуке док тражи неки удаљени кутак са фотељом у коју ће сместити најшармантнији део своје шармантне личности.